

A FELELŐSSÉG ELVE A MAGYAR ALKOTMÁNYBAN.

— Első közlemény. —

Bevezetés. Erkölcs, jog és felelősség.

A felelősség érzete mint erkölcsi érzület, és a felelősség mint jogi intézmény, teszi lehetségessé az emberek társas együttélését.

A felelősség erkölcsi érzülete volt első korlátja az emberi szabad cselekvés féktelenségének, és ez tette lehetővé először azt, hogy a physikailag erősebb is tekintetbe vegye és respectálja a physikailag gyöngébbnek érdekeit, mert csak így biztosíthat azok részéről külső kényszer nélkül is belső tiszteletet, ragaszkodást és odaadást önmaga iránt, mert csakis így leendő képes a nála egyenkint gyöngébb, de együtt mégis erősebb egyeseknek egyesített erejét saját erejének és hatalmának növelésére felhasználni.

Az erkölcsi felelősség érzete tehát a leghatalmasabb eszköz a társas rend és az egyéni és a közérdek biztosítására, de egyszersmind legkevésbé nyújt külső garantiát, mert mint bensőnkben honoló érzület, az embert csak saját lelkiismeretével szemben kötelezi, ennél fogva egészen subjectiv természetű, mely ha külső behatások által felidézhető és fokozható is, mindazonáltal kényszerrel meg nem valósítható, s azokkal szemben, kik a lelkiismeretnek nem ellenőrizhető szózatára nem sokat adnak, hatálytalan.

Minthogy tehát a társas együttélés erkölcsi rendje, mely az erkölcsi felelősség érzületén alapszik, soha sem volt és soha sem lesz elégséges a békés társas együttélés biztosítására, mert mindenütt és mindenkor fognak akadni egyesek, a kikben az erkölcsi felelősség érzülete többé-kevésbé hiányzik; egy külső állandó rendnek is kellett keletkeznie ahhoz, hogy az emberi társas együttélés biztosítható legyen, hogy annak oltalma alatt úgy az emberi társaság, mint annak egyes tagjai, zavartalanul fejlődhessenek tökéletesbülésük felé, mely állandó külső rend kényszerrel hathasson oda, hogy az, a kiből hiányzik vagy fejletlen az erkölcsi felelősség érzülete, a mások békéjének és szabadságának megsértésétől való tartózkodásra szoríttassék.

Ezen állandó külső rend a jogrend, mely az ember erkölcsi, azaz belső világának szabályaihoz fejlődött, és annak befolyása alatt fejlődik ma is a folytonos tökéletesbülés útjain.

Ha az erkölcsi felelősség érzülete minden emberben egyaránt és erőteljesen ki volna fejlődve, akkor az emberi társas élet biztosítására ez is elégséges volna, sőt sokkal inkább elégséges volna, mint a jogrend. Akkor feleslegessé válna a vallás, az állam, az alkotmány, a jogszabályok rendszere, és minden emberi intézmény, a melyben az emberiség úgy a múltban, mint a jövőben, boldogulásának eszközeit keresi.

Erkölcsi rend képzelhető jogrend nélkül, de jogrend nem képzelhető el erkölcsi rend nélkül, mert ha a jogrend külső szabályai nem az erkölcsi rend kisugárzását képezik, az oly jogrend az emberi szabad cselekvést korlátozni és fékezni alkalmas lehet ugyan, de az emberiség nemesbülése-, előhaladása- és az emberi életviszonyok kellemessé tételére közreműködni képes nem leend.

A jogrend feladata külső eszközök segítségével törekedni annak biztosítására, a mit belső hatalmával az erkölcsi rend

is képes volna biztosítani akkor, ha minden emberben egyaránt ki volna fejlődve az erkölcsi felelősség érzülete. A jog és az erkölcs tehát azon szoros és folytonos vonatkozásban vannak egymással, hogy a jogrendnek, ha feladatát be akarja tölteni, az erkölcsi renddel nem szabad ellenkeznie, hanem azt mindenben támogatnia kell, gyakran még oly eszközök segítségével is, a melyek az erkölcsi szabályoktól eltérnek. Így pl. az erkölcsi szabály azt mondja, hogy ölni nem szabad, a jogrend is elismeri e szabályt: és azt, a ki ez ellen vét, t. i. a gyilkost, mégis halállal bünteti.

A jogrend egészséges fejlődésének legtermészetesebb biztosítója az erkölcsi világrend felőli fogalmak tisztasága, nemessége, és az erkölcsi felelősség érzetének minél általánosabb elterjedtsége; míg másrésről fejlesztésének legerősebb rugója éppen az erkölcsi felelősség érzetének egyesekben észlelt kisebb-nagyobb, vagy éppen teljes hiánya.

Mert minél magasabbak és minél nemesebbek valamely népnél az erkölcsi fogalmak, annál igazságosabb és tökéletesebb lesz azon nép jogrendjének belső tartalma is. Továbbá minél általánosabb az erkölcsi felelősség érzülete, annál nagyobb lesz a külső hatalom is, mely a helyes jogrend megvalósítására törekedni fog. De minél nagyobb az az ellentét, melybe egyesek erkölcsi érzületük hiányosságánál fogva az általános felfogással és érzülettel szemben jutnak, annál erőteljesebb lesz a törekvés az ilyenekkel szemben külső kényszereszközök alkalmazására, s annál hathatósabb külső kényszereszközök fognak alkalmazásba vétetni az ellenszegülés megtorlására.

Az erkölcsi fogalmak nemesítésének, az erkölcsi felelősségérzet fokozásának és terjesztésének eszközéül a vallási tanok szolgálnak, melyek külsőleg is megérthető és alkalmazható szabályokba foglalják egybe az erkölcsi világ belső természetű fogalmait, s mintegy szemlélhetővé teszik az

ember belső értékét, hivatását, és az erkölcsi tökélyhez, az istenséghez való viszonyát.

A vallási rend mintegy átmenetet képez a belső és külső világrend között, mert a vallási szabályok külső formáságai és az ezek betartására irányuló külső kényszereszközök képezik csiráját a jogrendnek és a jogi kényszereszközöknek, viszont a vallás tanai keltik fel az emberben az erkölcsi érzelmeket és alkotják meg az erkölcsi fogalmakat. A jogrend pedig a vallástól csak a társas együttélés fejlettségének magasabb fokán válik önállóvá, és hol a valóság, hol az összesség, vagyis az állam, hol az egyesek érdekei biztosításának eszközévé.

Az erkölcsi felelősség érzülete mellett ekként a jogi felelősség tudata is megszületvén, egyik a másikat kiegészíti, pótolja, helyesbíti, és az erkölcsi fogalmak nemesbülését és a jogrend tökéletesbülését teszi lehetővé.

A mily kezdetlegesek voltak az erkölcsi fogalmak és a vallási szabályok az őskori népeknél, épen oly kezdetleges volt azoknak jogrendje is. A jog és a vallás ott össze volt zavarva, és az, a ki a hatalmat bírta, nemcsak a nyers erőre támaszkodott, hogy azt biztosítsa, hanem a vallást is erre használta fel, és nem elégedett meg azzal, hogy hatalmát az istenség megbízásából származtatta, hanem önmagát is felsőbb lényektől származtatta, hogy ez által hatalmának jogosságát erkölcsileg is igazolja.

Ez az oka annak, hogy igen sok régi népnél theokratikus államszervezetre találunk, a melyből később a despotia fejlődik ki, a mely despotia egyetlen korlátját csak abban leli, a miből hatalma származott, t. i. a vallás szabályaiban, melyek most már épen úgy uralkodnak a despotia erkölcsi világa felett, mint az alattvalóké felett.

A fejlettség magasabb fokán tehát az anyagi és az erkölcsi hatalom már nem egy kézben van összpontosítva

és a papi hatalom még ott is különvlik és fejlődik tovább az állami hatalomtól, a hol az uralkodó egyúttal vallási főnök is marad, de ha e két hatalom egymástól különvlik is, egymásra befolyást gyakorolni nem szűnnek meg ezután sem. De a despotikus hatalom épen túltengésében találja korlátját.

A despotikus hatalom ugyanis idővel főképen hódítás által oly széles kiterjedést nyer, hogy azt érvényesíteni egy ember képtelenné válik. Ekként a hatalomnak átruházása és megosztása válik szükségessé, a minek az lesz a természetes következménye, hogy egyik anyagi hatalom mellett másik is keletkezik, mely az előbbinek alá-, vagy mellérendelve, a hatalmi körök és fokozatok egymás alatti és egymás mellettségének egész rendszere keletkezik.

Az állam feje továbbra is a jog felett állónak tekintetik, a ki senki által felelősségre nem vonható, de azok, a kikre hatalmát átruházta, neki beszámolni tartoznak arról, hogy a rájuk ruházott hatalmi körben miképen jártak el és így az egyes hatalmi közegek jogilag felelősekké lesznek az államfővel szemben, az államfő azonban továbbra is csak az erkölcsi felelősség érzülete által korlátoltatik abban, hogy hatalmával vissza ne éljen.

Midőn azonban az államfő kezéből az elkerülhetlen átruházások következtében az anyagi hatalom egy része kisiklik, és mások kezébe megy át, oly hatalmi tényezők keletkeznek az államfő mellett, melyek az államfő akaratával dacolni is képesek lesznek: a minek természetes következménye azon törekvés, hogy az átruházott hatalom birtokosai hatalmukat azzal is elismertessék, a kitől az tulajdonképen származik. A teljhatalmú uralkodó ekképen eleinte tényleges, később már jogi korlátok közé is szorítatik, a melyeket ha megsért, azoknak elismerésére kényszerítettik, vagy megtorlasképen a hatalom tőle elvétetik. Ily módon új hatalmi rendszerek keletkeznek, melyekben a kormányzottak egy

része, később azok nagyobb és nagyobb része befolyást akar szerezni az állami ügyek intézésére, és jogszabályok keletkeznek, hogy ezek szerint intéztessenek az állami ügyek a hatalom birtokosai által s megsértésök esetében a jogsértő közegek felelősségre vonassanak.

Ilyképen még a korlátlan egyeduralmi államokban is a fejlődés iránya megváltozik, s az államfő cselekvési körének korlátai annyira szaporodhatnak, hogy a kormányzottak az állami hatalom részeseivé, a hatalom birtokában lévők pedig a kormányzottaknak csak megbízottaivá válnak, az államfő pedig csak korlátolt jogkörrel rendelkezhet, minél fogva most már az erkölcsi felelősség érzülete mellett nemcsak az államfővel, hanem a kormányzottakkal szemben is fontos szerepre tesz szert a jogi felelősség tudata az állami szervezet működésében: a jogi és erkölcsi tényezők pedig akként rendezkednek el az állami életben, hogy a jogi hatalom főképen az államkormány kezelőinél, az erkölcsi hatalom pedig a kormányzottaknál találja nehézkes pontját. De úgy az egyik, mint a másik végképen egyiknél sem hiányozhatik; mert a hol a jogi hatalom mindig csak kényszereszközhöz kénytelen folyamodni akarátának érvényesítése végett, mivel nem támogatatik az általános erkölcsi érzület által, ott a kormányzat lehetetlenné válik és hova-tovább az állami szervezet felbomlását eredményezi; viszont a hol az erkölcsi hatalom teljesen nélkülözi a jogos akarat érvényesítésére az anyagi erőt, ott az erkölcsi hatalom elveszti súlyát és megsemmisül, mivel ott a hatalom birtokosai cselekvésének korlátját ismét csak az erkölcsi felelősség érzülete képezendő, a mi e felelősség érzületének gyöngülésével megint csak nyomasztó zsarnokságra vezet.

Az állami szervezet egészséges működése tehát csak ott van biztosítva, a hol az erkölcsi hatalom és felelősségérzet a jog anyagi hatalmával és a jogi felelősségérzet tuda-

tával párosulva hatja át a közintézményeket, és a hol a jogrend megfelel a nép erkölcsi fogalmainak és érzületének s mintegy ama nép erkölcsi felfogásának és tulajdonságainak kisugárzását képezi. A mint Szt. István mondja I. könyvének 8. fejezetében: «Quis Graecus regeter Latinos, Graecis moribus? Aut quis Latinus Graecos, Latinis regeter moribus?»

De az erkölcsi tényezők szerepe mindenkor túlsúlyban van a jogi tényezőké felett, mert az erkölcsi tényezők azok, a melyek az egyént az állammal bensőbb viszonyba hozzák, a hatalmi szervek működésének helyes irányt szabnak, az egyént a köz érdekében való működésre sarkalják és áldozatkészségre készítetik, a jogszabályok ellenben csak a működési köröket határozzák meg és a felelősségre vonás eseteit és módját praecizirozzák, tehát az állami szervezet működését szabályozzák, rendszeressé teszik, de az állami szervezetet nem azok éltetik és — legalább nem közvetlenül — azok fejlesztik tovább.

A jogrend mindenesetre befolyással van az erkölcsi tényezők fejlődésére is, de csakis az erkölcsi tényezők segítségével képes elérni üdvös eredményeket.

Hiszen csak gondoljunk arra, hogy ott, a hol az államot alkotó egyének mindenike csak azért tartózkodnék a tiltott cselekményektől, mert félne a büntetéstől, és nem egyúttal azért is, mert azoknak ellenmond saját lelkiismerete és önmaga előtti becsülete, lehetne-e ott arra gondolni, hogy a büntetéstől való félelem, vagyis a jogi felelősség tudata, képes leend a jogrendet fentartani? Ily viszonyok között az állam polgárainak nagy része büntetettessé válnék, azon reményben, hogy az általa elkövetett büntetendő cselekmények nem fognak az igazságszolgáltatás tudomására jutni, és csak a felénkebb rész tartózkodnék azoknak elkövetésétől. Hiszen kell-e arra fényesebb bizonyíték, hogy a legszigorúbb fenyték sem képes valamely jogrendet állan-

dóvá tenni, ha az a nép közérzete által nem szentesítetik, mint az, hogy a Bach-korszak alatt hazánkban inaugurált rendszer csupán a magyar nemzet passiv ellenállása által megdöntetett, sőt azon intézmények, melyek azon rendszerből az alkotmányos kormányzat által is sértetlenül fentartattak, mint a dohány-monopolium, ma sem tartatnak tiszteletben az állam polgárainak legnagyobb része által, hanem a dohánycsempészet mindaddig általánosan dívott, a míg a saját használatra való termelés el nem tiltatott, és ezáltal szinte lehetlenné nem tétetett.

Másrésről épen így fajulna el az állami élet az egyes hatalmi tényezők mérközésévé, a melyek végeredménye az állami szervezet és jogrend felbomlása volna ; ha az állami szervek helyét betöltő egyénekből hiányzanék az erkölcsi felelősség érzete és azon erkölcsi érzelmek, melyek őket hivatásuk helyes betöltésére sarkalják, és ha ezek a kezökbe jutott hatalmat mindenkor saját önző céljaik elérésére fordítanák, azon reményben, hogy a kezökben lévő hatalom segítségével sikerülend nekik megakadályozni a jogi felelőségre vonást. Kell-e erre fényesebb példa azon zavaroknál, melyek hazánkat dúlták az Árpádház kihalása és Mátyás halála után, daczára annak, hogy soha annyi jogszabály nem korlátozta a hatalom kezelőit, és soha oly világosan kifejezve nem volt a jogi felelősség, mint épen azon időkben.

A jogrend igen is alkalmas arra, hogy ellene vétő, szabadsági körüket túllépő egyeseket külső kényszereszközök segítségével az általános erkölcsi érzületre támaszkodva megzabolázzon ; de tehetetlen ott, a hol hanyatlásnak indult az általános erkölcsi rend, a hol hiányzanak az erkölcsi tényezők. S ilyenkor elmondhatjuk, hogy hiába jók az intézmények, ha rosszak az emberek, ha nincsenek jó erkölcsök. A jogrend alkalmas arra, hogy meggátolja a gonosz példa általános utánzását, de gyöngé arra, hogy ott, a hol a gonosz

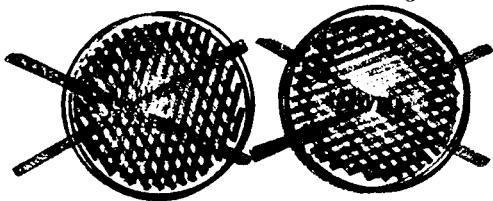
példa az általános, és a jó csak ritka kivétel, képes legyen önmagát fentartani.

Az állam nem gép, a melynek ha mechanismusa jó, jól is működik, az állam élő szervezet, mely hogy élhessen és hasznosan működhessen, nem nélkülözheti a jóra törekvő lelket, az egészszet és az egyeseket átható és igazgató erkölcsi erőt. A jól megszerkesztett gép kerekei nem támadnak egymás ellen, mert nem élnek, de az állami szervezet szervei emberek, kik egymás ellen is ronthatnak, — akár mily részletesen is van körülírva hatáskörük — ha hiányzik belőlük az egészszet és az egyeseket átható és összetartó erkölcsi erő. A mely népben hiányzik a hazafias áldozatkészség erkölcsi tulajdonsága, az a nép nem leend képes hosszabb életű államot alkotni.

A felelősségre vonás lehetősége mindenesetre hatékony eszköz azonban arra, hogy az egyes szerveket betöltő egyéneket hatáskörükön belől megmaradni és azt az állam érdekében felhasználni külsőleg is kényszerítse, de azért mindennütt kell, hogy az erkölcsi felelősségérzet dominálja a szerveket betöltő egyének túlnyomó részét. Ha ez megvan, a jogi felelősség az állami szervezet működésének igen hatalmas szabályozója leend, de ha hiányzik, tartalom nélküli marad.

De a jogi felelősséget az egyeduralmi alkotmányokban magára az államfőre is kiterjeszteni még ma sem sikerült, főképen azért, mert az a forradalom jogát iktatná törvénybe. Erre azonban nincs is szükség, mert hiszen a korlátolt monarchiák mai alkotmányában különben is megtalálták az expedienst arra, hogy a monarcha jogos eszközökkel jogtalan cselekményeket ne vihessen véghez. Erről azonban más helyütt beszélék.

Mint fentebb emlitém, némely államokban az alkotmány akként fejlődött, hogy a kormányzottak az állami hatalom gyakorlásának részeseivé váltak, ennél fogva természetes volt az

a törekvés is, hogy a kormányzat a kormányzottak akaratának megfelelően vitessék. Módot kerestek tehát arra, hogy a kormányhatalom kezelői a kormányzat irányára nézve a kormányzottak által befolyásolhatók legyenek, és ha a közvéleménnyel ellentétbe jutnak, helyüket elhagyni és a közvélemény irányzatát képviselő egyéneknek átadni kényszerüljenek.

Ezen cél elérése végett a kormányzat kezelői felelőssé tétettek nemcsak a részükre körülírt jogkör betartásáért, hanem azért is, hogy a kormányzat iránya megfelelően a közvélemény által követelt politika irányának.

Ekként a jogi felelősség intézménye mellett a politikai felelősség intézménye fejlődött ki, melynélfogva a kormányzat kezelői nemcsak a jogszabályokban meghatározott esetekben vonhatók felelősségre, hanem minden kormányzati cselekményeik miatt még akkor is, ha azok a jogi korlátokat át nem lépik, csupán azért, mert a kormányzottak megvonják tőlük a bizalmat, melyen hatalmuk erkölcsi alapja nyugszik.

A míg azonban a jogi felelősségrevonás esetei jogszabályokban, vagy legalább általános jogelvekben meg vannak határozva, és ezáltal annak érvényesítésében a kormányzottak, illetőleg azoknak képviselői korlátoztatik: addig a politikai felelősségrevonás esetei korlátlanok, és a felelősségrevonás módja, eszköze, vagy csupán erkölcsi értékkel bír, vagy azt oly intézmények képezik, melyek segítségével a kormányzat kezelőinek a továbbkormányzás lehetetlenítettik.

A politikai felelősség alkalmazásában korlátot csupán erkölcsi momentumok képezhetnek. Ez oka annak, hogy a modern állami életben, mely főképen a politikai felelősségrevonás alkalmazása vagy nem alkalmazása körül forog, az erkölcsi momentumok oly fontos szerepet játszanak, mint sohasem annakelőtte. Mert ha a kormány akkor sem akarná másnak átadni helyét, ha tekintélyét eljátszotta és nélküli a közbizalmon alapuló erkölcsi basist: akkor a forradalom

veszélyébe sodorhatná az államot; viszont, ha a kormányzottakat, illetőleg ezeknek képviselőit nem korlátozná a politikai felelősségrevonás tekintetében az ebből eredhető vészes következményekkel járó erkölcsi felelősség érzülete: akkor az egyes pártok közötti tusák a hatalom birtokáért a kormányzati rendszernek oly gyakori változását vonhatnák maguk után, hogy a helyes rendet anarchia váltaná fel, és az államkormány úgy járna, mint a forgószélbe keveredett hajó, mely zátony nélkül is megfeneklik és tova haladni képtelen.

Semmi sem mutatja ki fényesebben azon közjogi írók tévedését, a kik megfélekedve az ethikai momentumokról, az állami életet tisztán jogszabályok által regulázottnak, az államot pedig pusztán jogszabályok alkotta gépezetnek tekintik, mint épen az a kormányzati forma, melyben a jogi és politikai felelősségrevonás lehetősége játszsza a főszerepet, a melyet közönségesen parlamentarismusként szoktunk nevezni; mert ebben az ethikai momentumok elmaradása esetén az állami élet nem állana egyébből, mint az egyes hatalmi tényezők örökös harcából, minthogy mindenik államhatalmi tényezőnek állanak rendelkezésére oly eszközök, a melyek segítségével egymás működését megakaszthatják, és ebben őket csakis erkölcsi momentumok korlátozhatják.

A modern államok legtöbbjében elfogadott parlamentarizmus kormányzati rendszer életképessége főképen az illető nép politikai erkölcsének fejlettségétől függ és a hol a politikai erkölcsök fejletlenek, ott nem az állami szervezet összhangzó működését, hanem ellenkezőleg az állami élet folytonos zavarait és az állami szervezet bomlását eredményezi. hol zsarnokságot, hol anarchiát hagyva maga után, vagy pedig a parlamentarizmus merő formasággá süllyed, melyben a parlamentarizmus elv. tulajdonképen nem is érvényesül.

◀Nemzetek életében a jog nem az egyedül, nem a legfőbb irányadó. s a hol a jog az erkölcsi igazsággal ellentétbe

jó, ott a természetes erők kezdetleges küzdelme, a forradalom tör elő, hogy új jogot állítson a belső igazoltságát elvesztett réginek helyére» — mondja Concha.¹

A jog változhatik, de az erkölcsi igazság mindig ugyanaz marad. És a természetes erők kezdetleges küzdelme mindaddig tart, a míg az állami jogrend az erkölcsi renddel kellő összhangba jut. A formai jog egy ideig képes ugyan lenyűgözni az anyagi igazságot, de az anyagi igazság elvégre is érvényre jut, és megtalálja idővel a helyes formát, a melyben azután legkönnyebben érvényesül. Példa erre az angol alkotmány, a melyben a fejlődés folyamán nem egyszer tört ki a harc a különböző hatalmi factorok között, majd egy véres forradalom után még hosszas küzdelmek következtek, míg végre az alkotmány mai formáját elérte és mintájául szolgál az egész művelt világnak. A magyar állami életben és alkotmányban azonban az államjog formái még mindig nem érték el azt a fokot, hogy abban az anyagi igazság nyerhessen megvalósulást, mert azon formák, a melyeknek továbbfejlesztése által ezen cél elérhető volt, nagyrészt idegenből recipiáltakkal cseréltettek ki, és így még nem simulhattak eléggé a nemzet erkölcsiéhez és jogi meggyőződéséhez. A magyar alkotmány mai formáiban még igen sok tekintetben hiányzik a belső tartalom, mint fiatal fának virágaiban a gyümölcsöt termő erő.

Történelmi fejlődés a magyar alkotmányban.

Mielőtt a felelősség elvének a mai magyar alkotmányban való érvényesülését és annak formáit vizsgálónk, szükségesnek látom ezen kérdést a történelmi fejlődés szempontjából is megvilágítani, mert a magyar alkotmány történelmileg

¹ Újkori alkotmányok I. 169. l.

fejlődött, ennél fogva a mai alkotmány megértéséhez is csak a történelem adhatja meg a kulcsot. Tudnunk kell ugyanis, hogy a magyar alkotmány a felelős királyság intézményéből indult ki, és csak sok százados fejlődés után jutott oda, hogy a királyság felelőtlensége és a király tanácsosainak felelőssége oly megdönthetetlen elvévé vált alkotmányunknak, hogy annak egyik sarkkövét képezi: de egyszersmind tudnunk kell azt is, hogy épen azon történelmi előzmények, melyek a jogilag felelősségre vonható királyság intézménye és a tényleges állapot közötti dissonantiákat okozták, okozzák egyúttal azt is, hogy a felelősség elve a magyar alkotmányban még mindig nem érvényesül oly módon, mint az alkotmány külső formáinak megfelelően annak érvényesülni kellene és lehetne. A magyar parlamentarismus mai hibáinak és kinövéseinek gyökerei visszanyúlnak az ezer éves múlt talajába, és oly erőteljesek még mindig, hogy mindaddig nem fognak abból kiveszni, a míg a múlt idők hibái és mulasztásai helyre nem üttetnek, és a nemzeti aspiratiókkal összhangba nem hozatnak azon tényleges állapotok, melyeket exponált geographiai fekvésünk, ethnographiai viszonyaink, és Ausztriával szemben fennálló helyzetünk szültek.

Mert míg Angliában a mai alkotmány a nemzet és a királyság közötti küzdelemnek az eredménye, mert a míg az észak-amerikai alkotmány az amerikai gyarmatoknak az anyaország elleni szövetségésén épült fel, mert a míg a belga alkotmány egy függetlenségét kivívott nemzetnek alkotása: addig a mai magyar alkotmány hol a nemzetnek a királyság, hol a köznemességnek az oligarchia, hol ismét a nemzetnek idegen hatalom ellen folytatott küzdelmeiből fejlődött ki, és így mindig új és új formát kellett annak felvennie, hogy a változott viszonyokhoz, a küzdelem változó irányához alkalmazkodjék, minek következtében a végleges kifejlődésben más európai népek alkotmányához képest épen

a felelősség elvének érvényesülése tekintetében elmaradt; és így a nemzet arra kényszerült, hogy az alkotmány formáját bizonyos intézményekben idegenből recipiálja, a mely receptio azonban épen a magyar alkotmánynak történelmi természete folytán nem bizonyult oly szerencsésnek, mint azt a receptio idejében általában hitték. Ezen csalódásnak azután az az eredménye, hogy igen sokan az intézmények helyességében elvesztik bizalmukat, minthogy pedig azon álláspontra, a hol a történelmi fejlődés megszakadt, a visszatérést lehetetlennek tartják, elhiszik, hogy a magyar nemzet akarátának érvényesítésére képtelen, és resignatióval visszavonulnak a közélettől. Mások felhasználva az alkotmány gyöngéit, önhaszonvadászatra használják a politikát, ismét mások látva a hézagot, mely ősi intézményeink és mai alkotmányunk között fennáll, a kérdést csak úgy vélik megoldhatónak, ha figyelemre nem méltatva ősi intézményeinket és nemzeti karakterünket, mindent a külföldön jónak látszó intézményekkel akarnak kicserélni, meg nem gondolva azt, hogy egy recipiált intézményt a nemzet még képes lehet idővel saját geniusának megfelelően viszonyaihoz képest átalakítani, de ha azok tömegesen recipiáltatnak, akkor egy sem fog beválni, és a nemzet válság elé sodortatik.

Csak kevesen vannak, a kik felismerik a helyzetet, és a történelemből vett tanulságokon okulva bíznak benne, hogy a magyar nemzet a parlamentarismust is képes lesz idővel úgy átalakítani, hogy az a nemzeti hagyományokkal, alkotmányunk avultnak hitt intézményeivel és hazánk speciális viszonyaival meg fogja találni az összekötő kapcsokat; mert hiszen a parlamentarismus alapelve, a kormányzat felelőssége nemcsak hogy nem ismeretlen régi alkotmányunkban, hanem a felelősség oly irányú intézményének nyomaira is akadunk abban, mely más újkori alkotmányokban ismeretlennek mondható.

De hogy az itt mondottak megérthetők, és a magyar parlamentarismus jövője kifejthető legyen, látnunk kell a felelősség intézményének történelmi fejlődését a legrégebb időktől kezdve.

I. Az Árpádok alatt.

A vérszerződés pontjaiból és más történelmi adatokból arra következtethetünk, hogy a magyar nemzet ősi alkotmánya a törzsszervezetet élő egyes törzseknek a vezér közössége által szorosabbra fűzött szövetségén alapult. A törzsszervezetben a souverain hatalom a törzs szabad és fegyverviselő tagjainak összességénél van, és a törzs főnöke és előjárói nem egyebek, mint a törzsgyűlés határozatainak végrehajtó közegei, kik minden cselekményeikért a törzsgyűlésnek számot adni tartoznak.

A szövetséges törzsszervezetben a szövetségi alkat még inkább érvényre emelte a népsuverainitás elvét, mert a szövetség csakis a vérségi rokonság és az érdekek közösségének köszönhető létét, a törzsek megegyező akaratán alapult, és így nem tételezhető fel, hogy a törzsek szövetségéből keletkezett nemzet élére állított szervek, mint a vezér, a nagygyula (Γόλας), a harkász (χαρκᾶς), nagyobb hatalmi önállóságot élvezzenek a nemzettel szemben, mint saját törzseikkel szemben, a mikor ott is csak törzsfőnökök voltak és így a törzsgyűlésnek számot adni tartoztak.

A vezérnek, fejedelemnek, és a nemzeti nagybiráknak felelőssége tehát már magában a szövetséges törzsszervezet természetében rejlik. De a vezér erkölcsi felelősségének növelésére, a vérszerződés megtartása iránti erkölcsi kötelezésére is súlyt fektettek őseink, a mennyiben a vérszerződést vallásos szertartások között esküvel erősítették meg, s ezenfelül maga a vérszerződés tartalma is a mellett szól, hogy a vezér jogilag is felelősnek tekintett.

Az első három pont ugyanis a nemzet és a vezér kölcsönös kötelezettségeit állapítja meg, a 4., 5. és 6. pontban pedig azon jogi kényszereszközök határozatnak meg, melyek ez első három pontnak épségben maradását biztosítani hivatvák.

Minthogy pedig a nemzetgyűlés oly szerve volt a törzsek szövetségének, mint a törzsgyűlés a törzseknek, elmondhatjuk, hogy a nemzetnek és a törzseknek összes előjárói felelősek voltak a nemzetgyűlésnek, illetőleg a törzsgyűléseknek.

De hogy ez így volt, világosan kitűnik a vérszerződés 5. pontjából, mely azt mondja: hogy ha valaki Árpád és maradékai vagy a nemzetségfők közül az eskü pontjait meg akarná szegni, átok alatt legyen mindörökké. Az átok pedig a középkori fogalmak szerint jogfosztást jelent.

A vezérnek katonai hatalma azonban lehetségessé tette, hogy az a folytonos háborúskodások közepette annyira megizmosodjék, miszerint Gejza vezér már nem vette figyelembe a nemzet jogait, hanem a nemzetgyűlések mellőzésével zsarnoki módon önkényűleg uralkodott, szóval a vezérnek tisztán katonai és végrehajtó hatalmát valóságos monarchiai hatalommá változtatta.¹

A monarchiai hatalmat szent István a királyság megalapításával már csak szervezte, jogi alapokra fektette, keresztény alakba öltöztette és bölcs mérséklettel állandósította, de nem maga létesítette.

Ámbár István intézményeiből látható, hogy mindent elkövetett arra nézve, miszerint a királyság tekintélyét emelje, hatalmát gyarapítsa, és a királyi hatalomnak Istentől származtatása, és az egyház általi királylányá kenetés és koroná-

¹ V. ö. szerzőnek «A koronázás közjogi jelentősége» című művével. 6. l.

zás intézménye által azt a nemzet előtt mint felelőtlen elismertesse, mindazonáltal éreznie kellett, hogy a még pogány és ősi intézményeihez ragaszkodó nemzet sem őt, sem utódait nem tartja felelőtlen uralkodónak, hanem megtörténhetik, hogy utódai alatt támad fel a királyság és a kereszténység ellen, mi a nemzetnek Európából való kiűzetését is vonhatja maga után.

Istvánnak ez iránti aggodalmai kitűnnek I. könyvének 4. fejezetéből, a hol Imre fiához így szól:

«Ha békességes leszesz, királynak fogsz mondatni, és király fiának, és szeretni fognak az összes katonák. Ha haragos, kevély, irigy, békételen leszesz, és a comesek és főemberek fölé emeled fejedet, minden bizonynyal katonáid ereje s királyi méltóságod hanyatlása lesz és idegeneknek adják országodat.

Ettől felve, az erények szabálya szerint bánj a comesek életével, hogy téged kedvelve, mindenkor sértetlenül ragaszkodjanak a királyi méltósághoz, ekkép a te országod békében legyen.»

És a következmények igazolták Istvánnak ez intelmeiben kifejezett aggodalmait. Pétertől kezdve Salamonig egy király sem a trón békés birtokában végezte be életét. A nemzet nem tekintette koronás királyait felelőtlen urának, s ha terhes volt uralma, elűzte és másnak adta a királyságot. I. Gejza, szent László és Kálmán uralkodása volt csak képes a királyságot megszilárdítani és a folytonos belvillongásoknak ezáltal határt szabni. Imre korában pedig a koronás király tekintélye már oly magasan állott a nemzet előtt, hogy Imrének elég volt felkent királyi voltára hivatkoznia, hogy egy kéz se merjen ellene emelkedni akkor, midőn lázongó öcscsének táborába ment és őt letartóztatta.

A nemzet, mely még István közvetlen utódai alatt oly gyakran nyúlt fegyverhez királyai ellen, most már, a királyi

tekintély emelkedésével, inkább erkölcsi biztosítékot keresett az ellen, hogy jogai és szabadságai nem fognak megsértetni, mintsem hogy fegyverhez nyúlt volna; részint azért, mert a koronás király ellen fegyverre kelni, tiltá kereszténnyé vált erkölcsi érzülete, részint azért, mert a fegyveres ellenállást nem tartotta célravezetőnek az egyes királyok hatalmát támogató és már jelentékeny hatalomra szert tett főurak ellenében.

A nemzet a király erkölcsi felelősségének növelésére a keresett biztosítékot a koronázás intézményének államjogi intézménynyé tételeiben vélte feltalálni, a mennyiben II. Andrástól kezdve megkivánta, hogy a király koronáztatása alkalmával esküt tegyen az ország jogainak és szabadságának fentartására, sőt III. Andrástól kezdve feltételeket is kötött ki, a melyeknek megtartására a királytól koronáztatása alkalmával esküt kívánt, ezáltal vélvén annak erkölcsi felelősségérzetét növelni.

De e mellett nem mulasztja el a nemzet a jogi biztosítékokra is kiterjeszteni figyelmét, különösen akkor, a mikor meggyőződhetik arról, hogy az erkölcsi biztosítékok már nem elégségesek, és arról, hogy a bajoknak oka nem is annyira a király, mint inkább kormánya, tanácsosai, kedvelt emberei.

Szent István óta a nemzet nem gyakorolt befolyást sem a királyi kormányzat közegeinek megválasztására, sem az ő működésükre, mert hiszen a királyi kormányzat főtisztviselői eredetileg a német minta szerinti királyi udvari tisztviselők voltak, a kiket a király tetszése szerint nevezett ki, vagy bocsátott el. A mikor azonban ezen udvari tisztviselők az ország főtisztviselőivé válnak, nem sokáig várat magára a nemzetnek az a törekvése sem, hogy ezek választására és működésükre is befolyást nyerjen.

Mindaddig, a míg a nemzetnek nem volt befolyása a királyi főkormányra, az elégedetlenek törekvései magának a királynak személye ellen irányultak, és noha a királyság fele-

lőssége szabályozást egyáltalában nem nyert, a nemzet mégis — a mint a történeti események bizonyítják — felelősnek tartotta a királyt, s ha esordultig telt a pohár, fegyverhez nyúlt. De épen azért, mert a királynak a trónról való elmozdítása csakis forradalom által, belháború útján volt lehetséges, a királynak azon felelőssége, mely a történelmi események tanúsága szerint kétségtelenül élt a nemzet jogi meggyőződésében, hatálytalan maradt mindenkor, a mikor a visszaélések nem voltak még oly nagyfokúak, hogy a nemzet nagy részét ily végzetes elhatározásra kényszerítsék, és a mikor nem volt a nemzetnek eme lépésében kire támaszkodnia.

II. András korában a zavarok ismét oly fokra hágtak, a főurak oly hatalmaskodásokra vetemedtek, és a király ezekkel szemben oly erőtlennek bizonyult, hogy a viszonyok minden irányban türhetetlenekké váltak. A király trónjának biztosítása érdekében a hatalmasabbak hűségét azzal akarta biztosítani, hogy a várjóságok eladományozásával kenyerezte le őket, mi által azoknak hatalmát saját hatalmának csökkentésével felette növelte, s azonfelül visszaéléseiket büntetlenül elnézte.

A mikor a helyzet már türhetetlen volt és a nép már fegyverre kelt, Béla, a király fia állott az elégtelenek élére, a minnek következménye az volt, hogy a bajok orvoslására az 1222-ik esztendőben közönséges országgyűlés hivatott össze, vagyis oly országgyűlés, a melyen az összes nemesség megjelent.

Ezen országgyűlésnek alkotása, az arany-bulla, mely úgy keletkezési történeténél, mint alakjánál és tartalmánál fogva elhatározó irányt adott a magyar alkotmány további fejlődésének, nem keveset tartalmaz a felelősség elvének érvényesítése tekintetében sem. és első írott törvény, mely a nemzetnek befolyást biztosít az országos kormányzatra is.

E tekintetben a bullának 1., 14. és 31. cikkei tartalmaznak figyelemreméltó kifejezéseket.

Az első cikk, mely szorosán összefügg a 14. cikkel, így szól: «Rendeljük (t. i. a király), hogy a szent király ünnepét, minden évben, Fehérvárott tartozunk megülni, kivéve azon esetet, ha valami legyőzhetetlen akadály vagy betegség által gátoltatnánk. És ha mi ott nem lehetnénk is, ott lesz helyettünk a nádor, meghallgatja helyettünk az ügyeket, és ott szabad legyen megjelenni minden nemesnek, a ki akar».

A szent király ünnepének ezen megünneplése alatt közönséges országgyűlést kell érteni, a melyen a király törvényt ül az országgyűlés részvétele mellett. Hogy ezen törvénykezési gyűlés nem egyéb, mint a régi nemzetgyűléseknek újabb kiadása, a hol elintéztetnek a panaszok és megszámoztatnak a főtisztviselők, azt leginkább bizonyítja a bulla 14. cikke, mely így szól:

«Ha valamely várispán nem viseli magát várispánságához illően, vagy vára népét megrontaná, ez rá bebizonyítottván, az *egész ország színe előtt* méltóságától csúfosan fosztassék meg, s kényszeríttessék az elragadottak visszaadására.»

Itt a «coram omni regno» nem jelenthet mást, mint az első pontban említett országgyűlést.

Itt van tehát először kimondva az országgyűlésnek azon — kétségkívül a nemzetgyűlések jogköréből átvett — joga, hogy a királyi tisztviselők ellen panaszt emelve, azoknak megbüntetését követelhesse.

Igaz, hogy itt csak a comesekről és nem egyszersmind a nádorról és országbiróról tétetik említés, de valószínű, hogy ezt a most említett főméltóságokra is értették, mert hiszen ők is viseltek várispáni hivatalt.

Az arany-bulla nem elégszik meg a királyi tisztviselők jogi felelősségének kimondásával, hanem biztosítékot keres a

királyljal szemben is, és e biztosítékot a nádorban keresi, neki tevén kötelességévé, hogy a királyt a bullától eltérni ne engedje, mondván a 31. cikkben: «A nádor az írást mindenkor szeme előtt tartván, sem ő maga el ne térjen a mondottak valamely pontjától, sem a királyt, sem a nemeseket, sem másokat eltérni ne engedjen, hogy ők is örvendhessenek szabadságuknak, hogy irántunk (t. i. a király iránt) és utódaink iránt mindig hívek legyenek és a királyi korona iránt tartozott tisztelet és engedelmesség meg ne tagadtassék». Azon esetre pedig, ha a király szegné meg a bulla pontjait, törvénybe foglalja a magyar nemzet azon jogát, mely szent István utó dai alatt (Péter, Samu, Endre és Salamon ellenében) a nemzet jogi meggyőződéséhez képest, nem egyszer érvényesített is, t. i. a király felelősségének elvét, mondván: «Hogyha pedig mi, vagy valaki utódaink közül bármikor vétkeznék ezen rendeletünk ellen: szabadságukban álljon a püspököknek, a főuraknak s az ország nemeseinek együtt és egyenkint, mind most, mind a jövőben e levél erejénél fogva ellenmondani, és ellenállani nekünk és utódainknak felségsértési bűn nélkül».

Az utat és módot, a melyen a nádor a királyt a törvényszegésben meggátolja, vagy a bulla végrehajtására bírja, ezen törvény nem határozza meg, sem a nádor felelősségéről nem intézkedik, de már ezáltal megtétetett az első lépés arra, hogy az ország első tisztviselője, a nádor is, világosan felelőssé tétessek az országgyűlés előtt.

Ez meg is történt nemsokára az 1231. évi közönséges országgyűlésen kiadott decretummal, melynek 3. pontjában kimondatik: «hogyha a nádor időközben rosszul intézné a király és az ország ügyeit, esedezni fognak nekünk (t. i. a királynak), hogy annak helyére alkalmasabbat helyezzünk, a kit akarunk, és mi engedni fogunk kérésüknek».¹

¹ Kovachich: Vest. Com. 102. l.

Nem tűnik-e ki a decretum ezen rendelkezéséből a mai parlamentarizmus rendszerhez való hasonlatosság, mely szerint a király nincsen az országgyűlés akaratához kötve az ország első tisztviselőjének megválasztásánál, de hogyha az az országgyűlésnek nem tetszik, elmozdítását kívánhatja a királytól?

E szerint tehát a nádor felelős volt a bulla betartásáért és a király által való betartatásáért is, miáltal részben a király cselekményeiért is a nádor tétetett felelőssé.

A mi az ellenállási jogot illeti — a mi nem egyéb, mint a király cselekményei törvényességének felülbíráására a nemzet összességének és egyesének megadott jogosítvány — ez nem sokáig volt érvényben. mert az 1231. évi decretum záradéka az ellenállási jogról említést sem tesz, hanem azt a következő intézkedéssel helyettesíti: «Önként beléegyezzünk, hogy, ha akár mi, akár a mi fiaink és utódaink, ezen általunk engedélyezett szabadságot megtörni akarnák, az esztergomi érseknek — előrebocsátva a törvényes megintést, hatalma legyen minket és őket megátkozni.¹

Az egyházi átokról tétetik még említés az 1267. évi decretum záradékában,² az 1298. évi 7.,³ 20., 21.⁴ és 41. törvénycikkben,⁵ azzal a különbséggel, hogy itt a kalocsai érsek a főpapok megegyezésével van hivatva az egyházi átkot kimondani. Utoljára tétetik erről említés I. Ulászló idejében ugyanezen törvényeknek újbóli kiadása alkalmával, mígnem az, mint soha alkalmazásba nem vett intézmény, alkotmányunkból végképen kivesz, és helyét ismét az ellenállási jog foglalja el, a mennyiben azt Nagy Lajos és Mátyás, valamint az utánok következő királyok újból megerősítik.

¹ Kovachich Vest. Com. 122. l.

² Ugyanott 142. l.

³ Kovachich : Suppl. I. 110. l.

⁴ Kovachich : Suppl. I. 117. l.

⁵ Ugyanott I. 136. l.

Méltán mondja tehát Kiss István,¹ hogy «hazánkban, míg az arany bullának ellentállási záradéka el nem töröltetett, a király felelős volt uralkodói cselekvényeiért: a nemzet szabad tagjainak jogukban állott neki fegyveresen ellentállani». Majd így folytatja alább: «vajjon nem volt-e meg az ellentállásra törvényesen feljogosított nemesekben, illetőleg az excommunicatióra egy ideig jogositott esztergomi érsekben s azután a kalocsaiban is, az a hatalom, mely a királyt kérdőre vonja, illetőleg megbünteti? Ezek igen is fel voltak jogositva a törvények által arra, hogy a királyt ellenőrizzék s törvénysértés esetében fölszólaljanak. A mi pedig a kérdőre vonást s illetőleg a büntetést illeti: lehetett-e azon régibb időkben egy fejedelemre nézve szigorúbb felelősség és nagyobb büntetés annál, ha alattvalói fegyveresen ellenállhattak neki büntetlenül, — vagy ha az alattvalói hűség alóli feloldással akkor egyértelmű excommunicatio mondathatott ki a királyra?! — a mint amazt az aranybulla ellentállási záradéka megengedte s emezt az 1231: 3. és az 1291: 41. t-cikknek rendelték. Ezek ugyan nem modern büntetések s ama felelősség sem modern; de azon kort nem is lehet helyesen a mai kor intézményei szerint megítélni».

De a nemzet nem elégedett meg azon jogi garanciákkal, melyek alkotmányértésért és rossz kormányzatért a királyt tették felelőssé, mert úgy az ellenállási jog, mint az excommunicatio is, csak mint ultima ratió volt alkalmazható, a mi azután ezen eszközöket egyúttal hatálytalanná tette. Mint-hogy pedig a nemzetnek be kellett látnia, hogy a rossz kormányzat oka nem is annyira a király, mint inkább tanácsadói, kormánya, ezek ellen kellett magát biztosítania.

A főtisztviselők creálására a nemzet befolyása először III. András 1291. évi decretumának 9. cikkében biztosittatik.

¹ Magyar közjog 471. l.

Ezen törvény kimondja : «a nádort, tárnokmestert, cancellárt és országbirót, országunk régi szokása szerint, országunk nemeseinek tanácsával fogjuk választani».¹

A régi szokásra való hivatkozás aligha egyébnek a következménye, mint a vezérek korabeli azon szokás eleven emlékének, hogy a nemzet maga választotta főtisztviselőit. Mert hogy Szt. István óta nem az országgyűlés választotta a főtisztviselőket, az több, mint bizonyos, már pedig «országunk nemeseinek tanácsa alatt nem a királyi tanács, hanem az országgyűlés értendő, mert különben a «tanácsosaink» kifejezés használtatnék.

A 31. cikk pedig még tovább megy, és a kormányzat felelősségét világosan érvényre emeli, mondván : «Minden esztendőben egyszer országunknak mind bárói, mind nemesei tartoznak megjelenni Fehérváron a közönséges országgyűlésen, megvizsgálandók az ország összes helyzetét, a bárók magukviseletét, hogy közülök mindegyik miképen járt el megyéjében, és hogy tartotta meg az ország törvényeit, hogy ott rögtön elvehessék érdemeik jutalmát, vagy bűneik büntetését, a mi tanácsosaink által hozandó ítélet szerint».²

Kétségtelen, hogy itt bárók alatt nemcsak az országos főméltóságok, hanem a főispánok is értendők, a kiknek creálására az országgyűlésnek nem volt közvetlen befolyása, különben ennek a kitételnek : «miképen jártak el megyéikben», nem volna értelme.

Annak, hogy a király és tanácsosai az országgyűlés által vádolt főemberek felett igazságosan fognak itélni, biztosítékát az képezte, hogy az országgyűlés színe előtt tartoztak itélni, és így az összes nemesség jelenlétének morális pressiója alatt.

¹ Ladányi Magyar Alkotmánytörténet. I. 122. l.

² Ladányi Magyar Alkotmánytörténet. I. 122. l.

«E két cikkben együtt — mondja Ladányi — ki ne látná, ha nem is a nemesség tömegének, legalább az indítványozóknak, vezetőknek olyan politikai fejlettségét, a milyen lehetséges volt már e korban. Ki nem látná, hogy itt törvényes jogot szerzett a nemzet a legfőbb tisztviselők választására s megszámloltatására. Azon államtan csirái ezek, a melyet a későbbi századok parlamentaris kormánynyá fejlesztettek.»¹

És valóban, nincsen-e kimondva a 9. cikkben az elv, hogy az ország kormányzatának élére csak oly férfiakat alkalmazzon a király, a kik bírják a nemzet bizalmát; nincsen-e kimondva a 31. cikkben a kormánynak és a királyi tisztviselőknek az országgyűlés előtti felelőssége; nincsen-e kimondva benne az országgyűlés bevádlási joga, és nem bíztat-e meg az ítélet meghozatalával a király és tanácsosai?!

Az 1298. évi országgyűlésen alkotott 23. t.-cz. pedig ezeken felül még oly intézkedést is foglal magában, melyhez hasonlót azon korban sehol sem találunk, s a mely már akkor megoldja azon nehéz problémát, hogy miképen lehet az uralkodó felelőtlenségét megvalósítani a nélkül, hogy törvénytelen cselekvésre neki a jog megadassék.

E nevezetes cikk így szól:

«Hogy királyunk udvara minél méltóságosabban igazgattassék, és hogy Magyarországot minél helyesebben lehessen kormányozni; elhatároztuk, miszerint királyi urunk vegyen maga mellé minden három hónapra két-két püspököt, az ordó kivánalma szerint, egyet az esztergomi, egyet a kalocsai suffraganeusok közül és ugyanannyi nemest az ország összes nemeseinek képében (quasi omnes Nobiles Regni), a kiket most választottunk, ezeknek a királyi javakból gondoskodjék kellő fizetéséről, és ha a király úr ezt tenni elmulasztaná

¹ Ladányi: Magyar Alkotmánytört. I. 123. l.

bármit tenne ezen mellé alkalmazandók tanácsa nélkül, akár valami nagyobb adomány, akár méltóságok adásában, akár más fontos dolgokban, az érvénytelen legyen.»¹

Ezzel szemben a király felelőssége háttérbe kezd szorulni — a mint ez az alább következő törvényekből kiolvasható és csak bizonyos esetekre tartatik fenn az egyházi átok, az ellenállási jogról pedig említés egyáltalában nem tétetik.

Így az 1298. évi decretum 7. cikkének² ezen szavai: «denunciando omni Privilegio, si quod habet de eo, quod excommunicari non possit» (lemondván azon kiváltságáról, tudniillik a király, hogy őt megátkozni nem lehet), arra enged következtetni, hogy a királynak egyházi átokkal való sujtását a nemzet általában kizártnak tekintette, és csak bizonyos esetekben tartotta azt megengedhetőnek, de nem minden törvénysértés miatt. Ily különös esetek voltak, ugyancsak a 7. cikk szerint, ha a király a gonoszok megbüntetéséről nem gondoskodnék, vagy a kiszabott büntetést alkalmazni, hanyagságból elmulasztaná; továbbá a 21. cikk szerint, ha az országnak bárki által elfoglalt részét visszavenni elmulasztaná.³

Ezzel ellenmondásban áll a 41. cikk értelme,⁴ a mely szerint a király a törvények és a koronáztatása alkalmával írásban kifejezett szabadságok megsértéseért szintén egyházi átokkal sujtható, mindazonáltal nem lehet eltagadni azon, az előbb idézett szavakból kiolvasható irányzatot, hogy a király jogi felelőssége mindinkább elhomályosodik és háttérbe szorul a király tanácsosainak felelőssége mellett.

Magyarország tehát már a XIII. század végén, vagyis

¹ Kovachich: Supplement I. 119. l.

² Kovachich Supplement. I. 110. l.

³ Ugyanott I. 118. l.

⁴ Ugyanott I. 136. l.

a mikor a nemzet és a királyság közötti küzdelem befejeződött és a nemzet győzedelmével végződött, oly alkotmánnyal dicsekedhetik, a melyben — eltekintve a koronázás intézményében rejlő mélyreható erkölcsi momentumoktól, — a jogi felelősség elve az egész államkormányzatban keresztül volt vive és jogszabályok által biztosítva, s a melyben az akkori nemzetnek (a nemességnek), a közönséges (tömeges) országgyűléseken az egész államkormányzatra részint a főtisztviselők választása, részint azoknak felelősségre vonása útján közvetlen befolyása volt, és a törvényhozásban a királyiál egyenlő részt vett.

És ha ezen alkotmány nem termette meg azon gyümölcsöket, melyeket megteremni hivatva lett volna, ha ezen alkotmány nem biztosította a belrendet és békét, annak oka nem annak tökéletlensége, sem a nemzet politikai érettségének hiánya volt: hanem egyrészt az Árpádház kihálásával beálló trónviszályok és az ezzel járó külföldi beavatkozások, másfelől a nyugati állambomlasztó eszméknek, a feudalismus rendszerének el nem hárítható befolyása.

Sőt ellenkezőleg, bátran mondhatjuk, hogy csakis a köznemességnek az állami ügyekre való nagymérvű befolyásának köszönhető, hogy a külföldről behatoló állambomlasztó eszmékkel és hatalmi befolyásokkal szemben megmenthető volt az állami egység és megmaradt a közhatalmi királyság.

De most egy új ellenséggel kellett megküzdeni úgy a köznemességnek, mint a közhatalmi királyságnak, és ez azon oligarchiának — mely még a nemzet és királyság közötti küzdelem alatt, különösen II. András idejétől kezdve igen elhatalmasodott — egyéni függetlenségre és önálló uralomalapításra való törekvése vala.

Ezen küzdelemnek nem lehetett más eredménye, mint vagy az oligarchia győzelme esetén az állami egység föl-

bomlása, vagy a királyság győzelemre juttatása esetén az alkotmányos nemzeti vívmányoknak megsemmisülése; mert az, hogy a köznemesség is megóvja egyéni szabadságát, e mellett megtartsa az állami kormányzatra is közvetlen befolyását, már csak azon okból is lehetetlen volt, mivel akkor az oligarchia uralma is erősödött volna a királylyal szemben, és a végeredmény megint csak a még szervezetlen köznemességnek teljes elnyomatása lett volna.

A köznemesség tehát feláldozta egyelőre politikai jogait, hogy a királyi hatalmat elég erőssé tegye az oligarchia államhontó hatalmával megküzdeni, és így az eredmény az oligarchia megfékezése, de ezzel együtt az alkotmányos vívmányoknak megsemmisülése is vala.

Dr. Ferdinandy Géza.

TOLSZTOJ ÉS A KERESZTÉNY VALLÁS.

A nagy orosz írónak, a keresztény philosophia mélyelméjű gondolkozójának az a tulajdonsága, mely által nevének halhatatlanságot biztosított, az ő mystikus elmélyedése az igazság keresésébe, s az a gyermeteg egyszerűség, melylyel a legmagasabb vallási és erkölcsi igazságokat felszínre hozza. Minden művén átvonul az a fenkölt hang, mely Isten országának e földön való megvalósításából s a világnak a szeretet és az evangélium által való megváltásából meríti legszebb inspiratióit, s az őskeresztény asketismus szellemének legtisztább megnyilatkozásával példázza az erkölcsi megújulás művét.

Vallás-philosophiai és theologiai nézeteinek elvont tételivel azonban csak most találkozunk egy irodalmi válaszában, melyet a német ethikai társaságnak egy hozzá intézett felhívására küldött. Két kérdés foglaltatott e felhívásban: egyik, hogy hogyan értelmezi Tolsztoj a *vallás* szót, és másodsor, hogy vajjon elfogadja-e a vallástól független erkölcsiség lehetőségét. Erre a két kérdésre felel meg Tolsztoj, s fejtegetései a mily erős kritikát alkalmasok kihívni nem egy tekintetben, ép oly szép tanuságtételei a keresztény meggyőződésnek.

Tolsztoj háromféle értelmet tulajdonít a «*vallás*» szónak. Először, mely szerint a vallás Isten által az embereknek tett igazi kijelentés, honnan az Istennek az emberek